

από την οποία κατάγεται και ο παλαιότερος ζωγράφος Ξένος* Διγενής. Σ' ένα *ψυχοδοτικό γράμμα*, γραμμένο στο Μουχλί το 1457, μνημονεύονται ως δωρητές μέλη οικογένειας με το ίδιο όνομα, ο Κωνσταντίνος Στρελήτζας και η γυναίκα του, που δεν ήταν ζωγράφοι¹.

Στην Κρήτη εμφανίζονται σέ ἑγγραφα οἱ ζωγράφοι Ἰωάννης καί Γεώργιος, γιοί τοῦ Βερνάρδου, μέ τό ἐπιθετο *Striliza di Bathà* στήν τελευταία δεκαετία τοῦ 15ου αἰώνα. Μέ τήν οἰκογένεια αὐτή, πρέπει νά συνδέονται, μέ τρόπο ἀκόμη ἀπροσδιόριστο, οἱ ἀκόλουθοι ζωγράφοι: τό πῖο ἐξέχον μέλος, ὁ μοναχός Θεοφάνης Στρελίτζας-Μπαθᾶς, τά παιδιά του, μοναχοί Συμεών καί Νεόφυτος, καθώς καί οἱ ζωγράφοι τῆς δευτέρης πενήταετίας τοῦ 16ου αἰώνα, Μάρκος, Θωμᾶς, Γεώργιος καί ὁ αἰνιγματικός Πέρος.

Ἡ χρήση συνήθως τοῦ διπλοῦ τύπου (Στρελίτζας-Μπαθᾶς) ἢ τοῦ ἀπλοῦ τύπου (Στρελίτζας ἢ Μπαθᾶς) φαίνεται ὅτι γίνεται μέ τρόπο πού δέν βρίσκομε εὐκολα τίς αἰτίες του, οὔτε μποροῦμε νά βεβαιώσουμε ὅτι ἐξαρτᾶται ἀπό τό εἶδος ἢ τή σημασία τοῦ ἐγγράφου ἢ τῆς ἐπιγραφῆς. Ἐφόσον στήν πρώτη καί παλαιότερη ἐπιγραφή τοῦ Θεοφάνη, στή μονή τοῦ Ἀναπαυσᾶ, ἀναφέρεται μόνο τό *Στρελήτζας*, βεβαιώνεται ὅτι εἶναι αὐτό τό ἀρχικό κύριο οἰκογενειακό ὄνομα καί ὅτι τό δεύτερο, ἔχει γιά κάποιο λόγο προστεθεῖ, διότι συνοδεύεται συνήθως στά ἑγγραφα ἀπό τό ἐνδεικτικό ὁ λεγόμενος.

Τό ὄνομα Στρελήτζας πρέπει νά σχετίζεται μέ τήν παλαιά ρωσική λέξη *strelizi*, πού σημαίνει μισθοφόρος². Ἡ ἑλληνική ἐκφορά *striliza* μπορεῖ νά ἀποδοθεῖ στό γλωσσολογικό φαινόμενο τῆς ἀφομοίωσης, πού ἀπαντᾷ καί στήν Κρήτη.

Ὅσο γιά τό ὄνομα Μπαθᾶς ἔχει προταθεῖ νά σχετισθεῖ μέ τό ἰταλικό Battà = Battista. Πιθανότερο ὅμως νομίζομε ὅτι εἶναι νά προηγεῖται ἡ ἑλληνική μορφή τῆς ἰταλικῆς, ὅπως δείχνει ἡ ὑπαρξη τοῦ θ πού δέν μπορεῖ νά προέρχεται ἀπό τό ἰταλικό t. Οἱ προτάσεις αὐτές ἐξακολουθοῦν νά ἀφήνουν ἀνοιχτό στήν ἐρευνα τό πρόβλημα τῆς ἐτυμολογίας τοῦ ὀνόματος μᾶς ἀπό τίς πῖο σημαντικές οἰκογένειες κρητικῶν ζωγράφων.

1. Manoussacas 1981, 315-319 2. Πληροφορία Μ. Μανούσακα.

Στρε(ι)λίτζας-Μπαθᾶς Γεώργιος 1496-1522
(Striliza Giorgio di Batha-Streliza de Morea)

ΚΑΤΑΓ. Πελοπόννησος.

ΠΑΤΡ. Βερνάρδος.

ΙΔΙΟΤ. Pinctor, magister.

ΒΙΟΓΡ. Ἀδελφός τοῦ Ἰωάννη Στρελίτζα-Μπαθᾶ*. Σύμφωνα μέ τά Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας, ὁ *Strilica Giorgio* ἀπό τό 1496 καί γιά δύομισυ χρόνια ὑπῆρξε δάσκαλος ζωγραφικῆς τοῦ Nicola Matigna (Mantegna) στό Ἡράκλειο¹. Τό 1506 ἀγόρασε σπίτια στήν Πλατεία Στράτα τῆς ἐνορίας Ἀγίου Γεωργίου Βαρδαμινή στο Ἡράκλειο, ἐναντι ἀργυρῶν σκευῶν βάρους 30 οὐγγιῶν καί μῖς βέργας χρυσοῦ, πού ἀντιστοιχοῦσαν σέ 20 χρυσά δουκάτα· τόν ἐπόμενο ὅμως χρόνο ἡ ἀγοραπωλησία ἀκυρώθηκε. Τό 1509 ὁ Γεώργιος Στρελίτζας ἀνέλαβε νά ζωγραφίσει δέκα *σφαλιστάρια* (τρίπτυχα), γιά τόν ἀνηψιό του Θεοφύλακτο Στρελίτζα μέ ἀμοιβή 10 δουκάτα. Σύμφωνα μέ μεταγενέστερη σημείωση, καί αὐτή ἡ συμφωνία ἀκυρώθηκε καί δέν γνωρίζομε, ἐάν τελικά τά τρίπτυχα ζωγραφίστηκαν.

Στίς 8 Αὐγούστου 1509 ὁ ζωγράφος ἀγόρασε ἕνα ἀσημένιο κύπελλο ἀξίας 66 ὑπερπύρων.

Στίς 4 Σεπτεμβρίου τοῦ ἴδιου χρόνου ἀνέλαβε μαθητή ἐπὶ ἕνα ἔτος τόν Μανέα Μουζουράκη*. Τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1522 στόν *magistro Georgio Treliza, dicto Batha, pinctori, quondam ser Bernardi, habitatori burgi Candide* ἐνοικιάζεται οἰκία στή *ruga magistra* τοῦ Χάνδακα, γιά λογαριασμό τῆς μονῆς τοῦ San Salvatore καί τόν Ἰούλιο τοῦ ἴδιου χρόνου ὁ ζωγράφος ἐκμισθώνει ἀκίνητα ὡς ἐκπρόσωπος τῆς μονῆς τῆς Παναγίας τοῦ Βαλσαμονέρου². Πρέπει ἡ τέχνη του πού δέν γνωρίζομε, νά εἶχε ἐκτιμηθεῖ στό Ἡράκλειο, ὅπως προκύπτει ἀπό τήν ὑπαρξη μαθητῶν καί ἀρκετῶν παραγγελιῶν, καθώς καί ἀπό τά περιουσιακά του στοιχεῖα. Εἶναι χαρακτηριστικό κάποιας ἀμφισημίας τοῦ προσώπου τό γεγονός ὅτι, σέ δύο περιπτώσεις κτηματικῶν συναλλαγῶν, μετέχει ὡς ἐκπρόσωπος ἐκκλησιαστικῶν ἰδρυμάτων καί τῶν δύο δογμάτων.

1. Cattapan 1968, 39, ἀρ. 106 καί 1972, 208, ἀρ. 211· 217, ἀρ. 26· 222-223, ἀρ. ἑγγρ. 22 2. Κωνσταντουδάκη 1973, 319-321, ἀρ. 21.

Στρελίτζας-Μπαθᾶς Θεοφάνης

τελευταία δεκαπενταετία 15ου αἰ. †1559

ΚΑΤΑΓ. Ἡράκλειο Κρήτης.

ΙΔΙΟΤ. Μοναχός, ζωγράφος.

ΥΠΟΓΡ. *χείρ Θεοφάνη μ[ονα]χ[οῦ]* τοῦ ἐν τῇ Κρίτῃ *Στρελήτζας* (τοιχ. 1), *διά χειρός κυροῦ Θεοφάνη μοναχοῦ* (τοιχ. 2), *ἐξωγραφίσθη καί ἡ ἐκκλησία παρὰ Θεοφάνους μοναχοῦ καί Συμεῶν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ* (τοιχ. 5).

269. Στρελίτζας-Μπαθας Θεοφάνης, "Ακρα Ταπείνωση, τοιχ. ἄρ. 1.

ΣΥΝΕΡΓ. Στρελίτζας-Μπαθας Συμεών, γιός του.
ΒΙΟΓΡ. Όπως διαπιστώθηκε στο προτασόμενο σημείωμα, ή οικογένεια των Στρελίτζα-Μπαθα ανήκει στην κατηγορία των ζωγράφων που καταφεύγουν από την τουρκοκρατούμενη Ελλάδα στην βενετοκρατούμενη Κρήτη και ριζώνουν εκεί. Δέν είναι παράλογο νά θεωρήσει κανείς ότι ό ζωγράφος Θεοφάνης Στρελίτζας, ό λεγόμενος Μπαθας, είναι γόνος της ίδιας καλλιτεχνικής οικογένειας. Τήν άποψη αυτή ενισχύει ή επικρατούσα στην Κρήτη συνήθεια, σύμφωνα μέ την όποία πολλά μέλη μιās οικογένειας άσκούν τό ίδιο επάγγελμα που τό μεταβιβάζουν διαδοχικά στους απογόνους τους. Θα δούμε ότι αυτό συμβαίνει και στην οικογένεια του ίδιου του Θεοφάνη, αλλά και στην ευρύτερη καλλιτεχνική οικογένεια των Μπαθας (βλ. αντίστοιχα λήμματα).
Η πρώτη μνεία του ζωγράφου Θεοφάνη βρίσκεται

στην άνορθόγραφη κτητορική έπιγραφή του 1527, που βρίσκεται στο καθολικό της μονής του Αγίου Νικολάου του Αναπαυσά στα Μετέωρα (βλ. τοιχ. 1). Για τίς δραστηριότητες του Θεοφάνη από τό 1527 έως τό 1535 δέν έχομε, ως τώρα, καμιά πληροφορία. Τό 1535, όταν οίκουμενικός πατριάρχης ήταν ό Ίερεμίας Α΄, ό Θεοφάνης είχε ήδη άποκτήσει άρκετή φήμη, ώστε αυτόν νά καλέσουν στο μεγαλύτερο μοναστήρι του Αγίου Όρους, στη μονή της Μεγίστης Λαύρας, νά εκτελέσει τίς τοιχογραφίες του καθολικού, μεγάλης τρίκογχης βυζαντινής εκκλησίας μέ νάρθηκα, που είχε χτίσει στα 1004 ό ιδρυτής της Λαύρας άγιος Αθανάσιος (βλ. τοιχ. 2). Η κτητορική έπιγραφή είναι λογιότατη εδώ, γι' αυτό πιστεύομε ότι τό κείμενό της όφείλεται στο χορηγό της δαπάνης για την τοιχογράφηση, τόν άθηναίο Νεόφυτο, μητροπολίτη Βεροίας, μορφωμένο ιεράρχη, έξόριστο τότε στη Λαύρα. Στη λογιότατη αυτή έπιγραφή μνημονεύεται ό ζωγράφος πολύ λιτά: *διά χειρός κυρού Θεοφάνη μοναχού*. Σ' αυτήν τή λιτότητα, σέ σχέση μέ τή φλύαρη και σόλοικη διατύπωση του 1527, αλλά και στο προσηγορικό κυρού, διακρίνεται ή ένδειξη ότι ή φήμη του ζωγράφου είχε γίνει έν τω μεταξύ τόσο στερεή, ώστε περίττευαν τά οίκογενειακά όνόματα και ή πατρίδα. Ανάλογης σημασίας είναι και ή σπάνια περίπτωση του κρητικού ζωγράφου Αγγέλου, τόν 15ο αιώνα, και του Δομήνικου, τόν 16ο. Σημειώνεται άκόμη ότι σέ άναφορές λαυρεωτικού κώδικα, που άφορούν στο ζωγράφο μας, άναφέρεται ως ό *διδάσκαλος*!. Ένδιαφέρει επίσης ότι τόν ίδιο χρόνο, τό 1535, σύμφωνα μέ άνέκδοτο σημείωμα του ίδιου κώδικα, στήνεται από ένα μοναχό στο καθολικό της μονής καινούριο ξύλινο εικονοστάσιο, που ξέρομε ότι πρέπει νά έκρυβε τό άρχικό μαρμάρινο τέμπλο του 11ου αιώνα. Έπιβεβαιώνεται έμμεσα ότι είναι έργα του Θεοφάνη οί εικόνες που έγιναν τότε, προσαρμοσμένες στις διαστάσεις του νέου εικονοστασίου, δεσποτικές, δωδεκάορτο, καθώς και ό μεγάλος σταυρός μέ τά δύο λυπηρά που έχουν σωθει σέ λαμπρή κατάσταση, έργα που τά είχαμε ήδη όλα άποδώσει στο Θεοφάνη (1969). Στόν ίδιο ζωγράφο έχουν άποδοθει, χωρίς τοúτο νά έχει γίνει ως τώρα άποδεκτό από όλους, και οί τοιχογραφίες στην Τράπεζα της Λαύρας, που σκεπάζουν τίς τεράστιες έσωτερικές επιφάνειες, καθώς και όλη την πρόσοψη. Σύμφωνα μέ τά έντυπα Προσκυνητάρια, ό μεγάλος φίλος και χορηγός της Λαύρας μητροπολίτης Σερρών Γεννάδιος έχει ανακαινίσει τή στέγη της

270. Στρελίτζας-Μπαθας Θεοφάνης, επιγραφή, τοιχ. ἀρ. 1.

Τράπεζας καὶ ἔχει χορηγήσει γιὰ τίς τοιχογραφίες της. Μαρτυρεῖ γι' αὐτό ἡ ἀπεικόνισή του ὡς κτήτορα, μαζί μέ τοὺς ἀρχικοὺς κτήτορες καὶ χορηγοὺς, στήν πρόσοψη, κρατώντας τό κτίριο τῆς Τράπεζας μέ δίρριχτη στέγη· τόν προστατεύουν οἱ ἅγιοι Θεόδωροι, πολιοῦχοι τῶν Σερρών, καί τόν παραστέκουν ὁ κτήτωρ ἅγιος Ἀθανάσιος, καθώς καί οἱ ἀρχικοὶ χορηγοὶ τῆς μονῆς, αὐτοκράτορες Ν. Φωκάς καί Ἰ. Τσιμισκῆς. Ἡ χρονιά πού ἔγιναν οἱ ἐργασίες αὐτές ἔχει ἀμφισβητηθεῖ –1512, 1522, 1535–, ἀλλά ἡ πρόσφατη δημοσίευση ἐπιγραφῆς σέ σανίδα, ἐπίθετης σέ δοκάρη τῆς Τράπεζας², μέ τή χρονολογία ΕΤΟΥΣ, ΖΛΕ' (1527) ἐπιβεβαιώνει τήν παραγνωρισμένη πληροφορία τοῦ Μ. Γεδεών ὅτι τήν ἀντικατάσταση τῆς τρουλλωτῆς στέγης μέ δίρριχτη ἔκαμε ὁ Γεννάδιος, ὕστερα ἀπό τό σεισμό τοῦ 1526³. Ἡ τοιχογράφηση ὅμως εἶναι τώρα βέβαιο ὅτι ἄρχισε μετά τό 1535 καί ὅτι τελείωσε μετά τό ἔτος θανάτου τοῦ γενναιόδωρου μητροπολίτη (1541), ὅπως ὑποδηλώνεται ἀπό τήν παράσταση τοῦ ἱεράρχη μέ φωτοστέφανο, ἔνδειξη ὅτι εἶχε ἤδη ἀφήσει τά ἐγκόσμια, ὅταν ζωγραφιζόταν τό τμήμα αὐτό τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου. Σημειώνεται ὅτι ὁ Σερρών Γεννάδιος δέν εἶχε πάψει νά παρέχει δωρεές πρὸς τό μοναστήρι ἕως τό τέλος τοῦ βίου του (κώδικας ἀδελ-

φάτων Μεγίστης Λαύρας, ἀρ. 18). Ἀλλά καί τά περιστατικά τοῦ βίου τοῦ Θεοφάνη συμφωνοῦν μέ τήν ἀποψη αὐτή, γιατί ὁ ἴδιος τό 1536 γίνεται ἀδελφός τῆς μονῆς, ὅπου διαμένει μαζί μέ τά δύο παιδιά του ἕως τό 1543. Θά ἦταν ἄλλωστε περίεργο νά ἀναθέσει τότε ἡ μονή σέ ἄλλο ζωγράφο τήν ἐκτέλεση αὐτοῦ τοῦ τεράστιου ἔργου.

Πραγματικά, μιά σειρά σημειωμάτων στόν κώδικα τῶν ἀδελφάτων τῆς μονῆς μᾶς παρέχει πολύτιμες πληροφορίες γιὰ τίς σχέσεις τοῦ Θεοφάνη καί τῶν παιδιῶν του μέ τό μοναστήρι. Τό 1536 ὁ κύρ Θεοφάνης ὁ ζωγράφος ἀποκτᾷ ἕνα κάθισμα στή Λαύρα, γιὰ νά τό ἔχει ἐπὶ ζωῆς αὐτοῦ αὐτός καί οἱ παῖδες αὐτοῦ⁴. Τό 1540 τόν Φεβρουάριο, καθώς ἔχει, φαίνεται, ἐργασθεῖ ἀποδοτικά στήν Τράπεζα καί ἄλλου, μπορεῖ ὁ ζωγράφος νά δώσει 10.000 ἄσπρα γιὰ νά ἀποκτήσει ἕνα ἄλλο, προφανῶς καλύτερο, κάθισμα, μέ ἀμπέλι καί περιβόλι, καί ἀκόμη πεντακόσια ἄσπρα γιὰ νά ἀποκτήσει καί μιά παραθαλάσσια καύγια, νά τήν ἔχει αὐτός καί τά παιδιά του⁵. Μόλις τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1540, ὅταν, φαίνεται, τά δύο παιδιά του ἔχουν μεγαλώσει ἀρκετά, ἀγοράζει γι' αὐτά ἀπό τό μοναστήρι δύο ἀδελφάτα, δηλαδή δικαίωμα κατοικίας καί συντήρησης ἀπό τή μονή, καί ἕνα τρίτο ἀδελφάτο γιὰ ἐκεῖνον πού μελλον-

271. Στρελίτζας-Μπαθάς Θεοφάνης, ΘΚ ἐνθρονη, τοιχ. ἀρ. 1.
272. Στρελίτζας-Μπαθάς Θεοφάνης, "Ἅγιοι Νικόλαος ὁ Νεὸς
καὶ Ἰάκωβος ὁ Πέρσης, τοιχ. ἀρ. 1.

273. Στρελίτζας-Μπαθας Θεοφάνης, Γέννηση, εικ. ἀρ. 4.

τικά θά τούς θάψει⁶. Συμπεραίνομε ὅτι ὁ Θεοφάνης προγραμματίζει νά ζήσουν αὐτός καί τά παιδιά του καί νά πεθάνουν ὅλοι ἐκεῖ.

Γιά λόγους πού δέν ξέρομε, ἴσως ἐπαγγελματικούς, ἀλλάζει μετά τρία χρόνια (1543) τό ἀρχικό αὐτό πρόγραμμα καί ἀποφασίζει νά ἐγκατασταθεῖ στίς Καρυές, τό διοικητικό καί ἐμπορικό κέντρο τοῦ Ὄρους, χωρίς ὅμως νά κόψει τούς δεσμούς του μέ τή Λαύρα. Γι' αὐτό ἀνταλλάσσει ὅλα του τά κτήματα, μέσα κι ἔξω ἀπό τό μοναστήρι, μ' ἓνα κελλί τῆς Λαύρας στίς Καρυές, πού λέγεται Πύργος, καθὼς καί μέ λιβάδια καί περιβόλια τῆς περιοχῆς⁷. Αὐτά θά τά κρατήσῃ ἕως ὅτου φύγῃ γιά τελευταία φορά γιά τήν πατρίδα του, τό Ἡράκλειο τῆς Κρήτης. Εἶναι δύσκολο νά μαντέψομε, πότε ἐγίνε ἡ ὀριστική ἀποχώρησις τοῦ Θεοφάνη ἀπό τό Ὄρος, ἀλλά φαίνεται ὅτι, ὅταν ἔφυγε, εἶχε δηλώσει ὅτι θά ξαναγυρίσει, γιατί μόνον τόν Αὐγουστο τοῦ

274. Στρελίτζας-Μπαθας Θεοφάνης, Ἀνάστασις, εικ. ἀρ. 9.

1559, δηλαδή ἀρκετοῦς μήνες μετά τό θάνατό του –τόν Φεβρουάριο τοῦ ἰδίου ἔτους στό Ἡράκλειο– ἡ μονή μεταβιβάζει σέ ἄλλο μοναχό τό κελί τοῦ Πύργου, ὅπερ εἶχεν ὁ κύρ Θεοφάνης ὁ ζωγράφος⁸. Πάντως, ὅπως θά δοῦμε ἀμέσως, εἶχε πάρει μαζί του φεύγοντας ὅσα μετρητά καί πολύτιμα πράγματα εἶχε συγκεντρώσει στό Ἅγιον Ὄρος. Στό Ἡράκλειο ὁ Θεοφάνης εἶχε πάει τουλάχιστον μία φορά, γιατί σύμφωνα μέ ἀνέκδοτο ἐγγραφο τῶν νοταριακῶν ἀρχείων τοῦ Ἡρακλείου, τό 1552 εἶχε δανείσει στόν ἡρακλειώτη Ἀντώνιο Βασμούλο χρηματικό ποσό 400 δουκάτων, τό ὁποῖο ἐξοφλήθηκε τόν ἐπόμενο χρόνο ἀπό τό γιό τοῦ Βασμούλου καί τίς συναλλαγματικές ἐπέστρεψε ὁ γιός τοῦ Θεοφάνη, Συμεών, προφανῶς γιατί ὁ ἴδιος ἐλίπε⁹.

Τά σχετικά μέ τό θάνατο τοῦ Θεοφάνη στό Ἡράκλειο καί τά κληρονομικά ζητήματα τῶν παιδιῶν του μᾶς

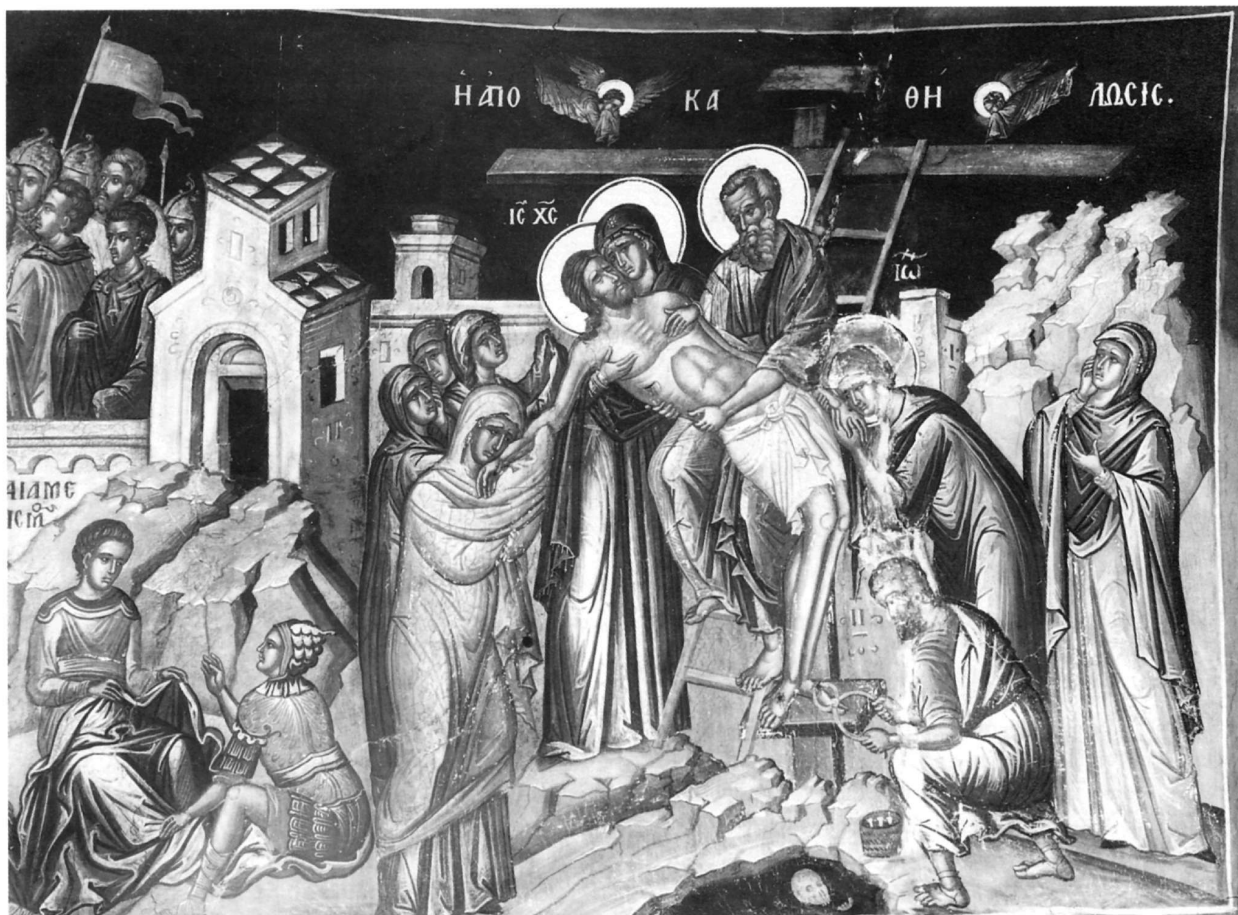

275. Στρελίτζας-Μπαθας Θεοφάνης, Βρεφοκτονία, τοιχ. ἀρ. 2.

πληροφορούν μία σειρά από νοταριακά έγγραφα, πού ἔγιναν στό Ἡράκλειο καί βρίσκονται τώρα στά βενετικά ἀρχεῖα. Ὁ Θεοφάνης ἔκανε τό τεσταμέντο, διά χειρός τοῦ κύρ Μανουήλ Ζάμορου¹, γνωστοῦ νοταρίου τοῦ Ἡρακλείου, στίς 24 Φεβρουαρίου 1559. Πέθανε τήν ἴδια ἡμέρα καί αὐθημερόν ὁ ἴδιος νοτάριος ἔκανε τό ἱνβεντάριόν του. Καί τά δύο αὐτά πολῦτιμα κείμενα, ὅπου θά ἦταν καταγραμμένα ὅλα τά ὑπάρχοντα τοῦ Θεοφάνη, δέν σώθηκαν, ἀλλά μαθαίνομε ἔμμεσα γι' αὐτά ἀπό τά νοταριακά ἔγγραφα, πού σχετίζονται μέ τήν ἐκτέλεση τῆς διαθήκης¹⁰.

Τό πρῶτο πού συνάγεται εἶναι ὅτι ὁ Θεοφάνης εἶχε συγκεντρώσει ἀξιόλογη κινητή περιουσία –ἡ ἀκίνητη στό "Ἅγιον Ὅρος δέν μεταβιβάζεται– πού ἀποτελεῖται ἀπό κρασά, ροῦχα καί μασαρία (ἐπιπλα), πράγματα

πού προϋποθέτουν ὅτι ὁ Θεοφάνης διέθετε ἤδη μονιμότερη ἐγκατάσταση καί στό Ἡράκλειο. Ἀλλά τό κύριο περιουσιακό στοιχεῖο πρέπει νά ἦταν τά χρυσά νομίσματα, δουκάτα χρυσά, μοτζενίγοι καί ἁγιοκωνσταντινάτα, καθώς καί ἀσήμι καί ἕνας μαστραπάς ἀργυρός, ὅλος λαβοράδος καί παραχρυσωμένος. Τό ποσόν τῶν χρυσῶν νομισμάτων εἶναι ἄγνωστο, ἀλλά γιὰ νά κληροδοτήσει στό νοτάριο πού ἔγραψε τή διαθήκη του *διά τήν ψυχὴν του*, ὅταν ἦταν ἤδη ἐτοιμοθάνατος, 60 ὑπέρπυρα, πρέπει νά ἦταν πολύ σημαντικό. Τά ὑπόλοιπα τά μοιράζονται τά παιδιά του, ὁ Συμεὼν καί ὁ Νεόφυτος, καλόγεροι καί ζωγράφοι καί οἱ δύο, μέ τή διαφορά ὅτι ὁ Νεόφυτος, ὡς δευτερότοκος, παίρνει μόνο τά μισά μετρητά, ἐνῶ ὁ Συμεὼν, ὡς πρωτότοκος, παίρνει καί ὅλα τ' ἄλλα, ἀκίνητα καί κινητά. Φαίνεται

276. Στρελίτζας-Μπαθάς Θεοφάνης, 'Αποκαθήλωση, τοιχ. ἄρ. 2.

ὅτι τό μερίδιο τῆς κληρονομίᾳς ἐπιτρέπει τουλάχιστον στὸν Συμεὼν νὰ ἐμφανίζεται τὸν ἐπόμενο χρόνο, τὸ 1560, μὲ ιδιόκτητα σπίτια στὸ Ἡράκλειο, πού νοικιάζει καὶ ξενοικιάζει¹¹.

Θά μπορούσε νὰ λογαριάσει κανεὶς ὅτι τὰ περιουσιακά αὐτὰ στοιχεῖα τοῦ Θεοφάνη, στὰ ὁποῖα θά πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ ὅσα εἶχε παλαιότερα ξοδέψει στὸ Ἅγιον Ὅρος, γιὰ νὰ μπορεῖ μὲ τρόπο ἄνετο νὰ διαβιώνει ἐκεῖ μὲ τὰ παιδιά του, ἀλλὰ καὶ ὅσα εἶχε δανείσει στὸν Βασμούλο, πρέπει νὰ προέρχονται ἀπὸ σημαντικῆς ἔκτασης παραγωγή τοιχογραφιῶν καὶ φορητῶν εἰκόνων, πολὺ μεγαλύτερη ἀπὸ αὐτὴ πού εἴμαστε σέ θέση νὰ τοῦ ἀποδώσουμε σήμερα. Τὰ ἔργα αὐτὰ ἢ λανθάνουν ἢ ἔχουν καταστραφεῖ. Πάντως, τὸ ἔως τώρα γνωστὸ ἔργο του ἀποτελεῖ τὸ πιὸ ἐπιβλητικὸ

σύνολο τῆς ἐποχῆς του ἀλλὰ καὶ τὸ πιὸ σημαντικὸ ἀπὸ κάθε ἄποψη.

Συνοψίζοντας τὰ σχετικὰ μὲ τὰ βιοτικά τοῦ Θεοφάνη, συμπεραίνομε ὅτι ὁ ζωγράφος πρέπει νὰ γεννήθηκε στὸ Ἡράκλειο μέσα στὴν τελευταία δεκαπενταετία τοῦ 15ου αἰῶνα, ὅτι ἀκολούθησε τὸ οἰκογενειακὸ ἐπάγγελμα, μαθητεύοντας ἴσως σέ οἰκογενειακὸ ἐργαστήρι, καὶ ὅτι σέ κατάλληλη ἡλικία παντρεύτηκε καὶ ἀπόκτησε δύο παιδιά, τὸν Συμεῶνα καὶ τὸν Νήφο-Νεόφυτο. Ἐπειτα, γιὰ κάποιον λόγο – θάνατος τῆς συζύγου; – ἐγίνε μοναχός. Αὐτὰ ἔχουν συμβεῖ πρὶν ἀπὸ τὸ 1527, χρονιά, πού ὅπως ξέρομε, εἶχε ἤδη καλογορεύσει.

Στὰ χρόνια πού μεσολάβησαν ἔως τὴν ἐπιστροφή καὶ τὸ θάνατό του στὴν Κρήτη πρέπει νὰ ἐργάσθηκε καὶ

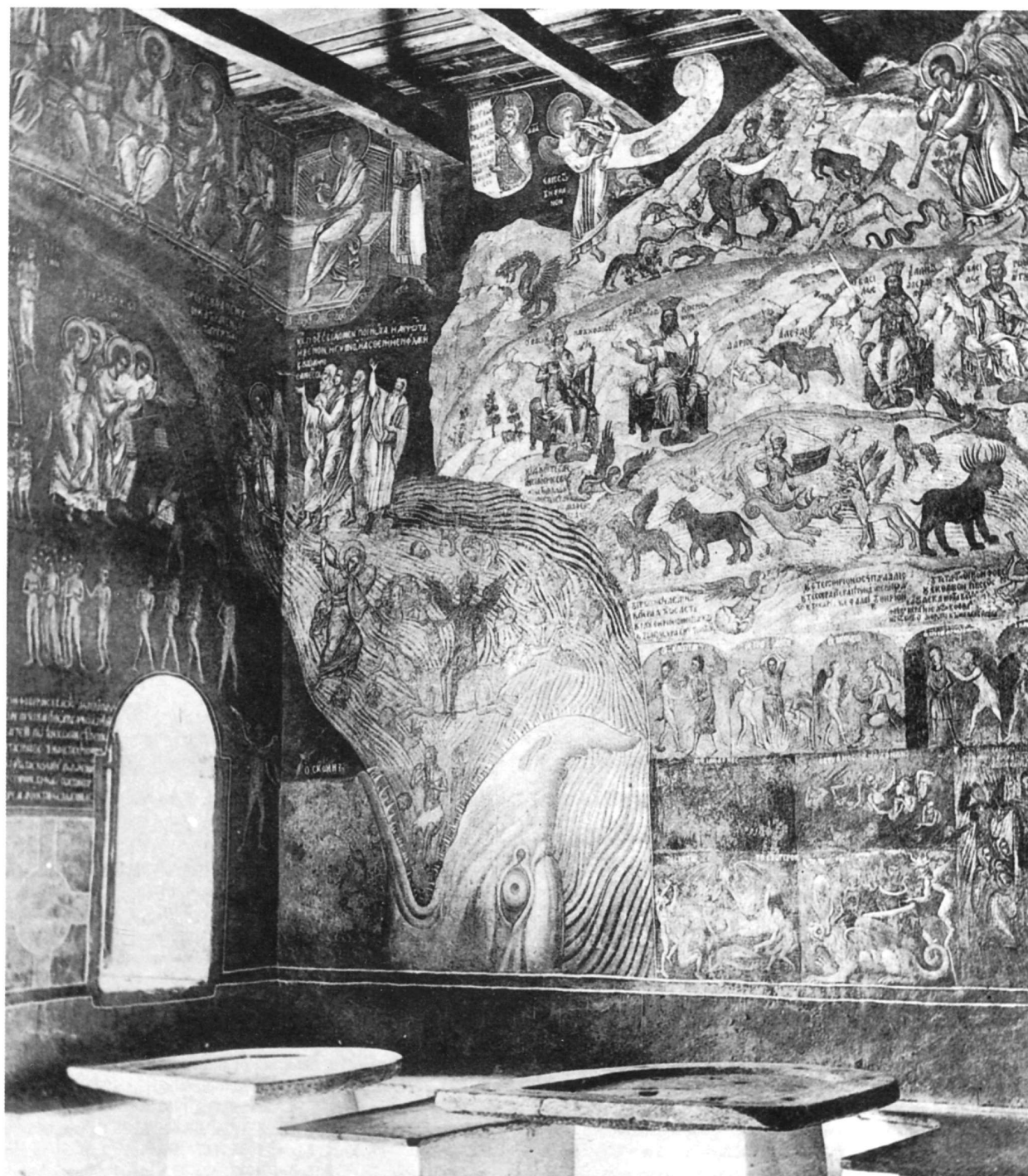
277. Στρελίτζας-Μπαθάς Θεοφάνης, Κοίμηση αγίου Ἀθανασίου, τοιχ. ἀρ. 3.

σέ άλλους τόπους. Δεχόμαστε ἐπιστροφή στή Μετέωρα καί πιθανή μετάβαση στήν Κύπρο (μονή Χρυσοστόμου), ἴσως καί ἄλλου, γιά νά ζωγραφίσει τοιχογραφίες καί εἰκόνες. Πολύ πιθανό φαίνεται, τώρα, νά ἐπέστρεφε κατὰ διαστήματα στό Ἡράκλειο. Τή σκέψη αὐτή ἐνισχύει, ὄχι μόνο ἡ μαρτυρημένη μετάβασή του στό Ἡράκλειο τό 1552, ἀλλά καί ἡ διαπίστωση ὅτι, τουλάχιστον τόν τελευταῖο καιρό τῆς ζωῆς του, διέθετε ἐγκατάσταση καί στό Ἡράκλειο. Δέν εἶναι ἐξάλλου ἄσχετη καί ἡ παλαιότερη παρατήρηση γιά τήν ἀδιάκοπη συνάφεια τῆς τέχνης του μέ ἐκείνη τῶν ζωγράφων εἰκόνων πού ἔμεναν στήν Κρήτη (Millet), συνάφεια πού μαρτυρεῖ συνεχεῖς καί στενές ἐπαφές¹². ΕΙΚΟΝΕΣ (ἀπόδ. Μ.Χ.) ἸΑΘΩ: 1-14) ΧΚ, ΘΚ καί 11 εἰκόνες Δωδεκάορτου ἀπό τό εἰκονοστάσιο τοῦ καθολικοῦ μονῆς Λαύρας, περί τό 1535 (ἡ χαμένη δωδέκατη εἰκόνα τῆς Κοιμήσεως τῆς ΘΚ ἀπό τό Δωδεκάορτο βρέθηκε πρόσφατα καί ἐπεστράφη στή μονή)¹³ 15-17) Σταυρός μέγας τέμπλου καί δύο λυπηρά, καθολικό μονῆς Λαύρας¹⁴ 18-24) Μεγάλη Δέηση, παλαιό εἰκονοστάσιο Πρωτάτου, Καρυές, περί τό 1542¹⁵ 25-50) Μεγάλη Δέηση, 15 εἰκόνες Δωδεκάορτου, Βημόθυρα, ΧΚ καί ΘΚ τέμπλου, σταυρός μέγας καί δύο λυπηρά, καθολικό μονῆς Σταυρονικήτα, περί τό 1546¹⁶ 51) Μεταμόρφωση, μονή Παντοκράτορος¹⁷ 52) Κοίμηση

ἀπό τό Δωδεκάορτο τῆς μονῆς Καρακάλου¹⁸ 53-64) Δώδεκα εἰκόνες ἐπιστυλίου τέμπλου, μονή Ἰβήρων (ἀπόδ. Εὐθ. Τσιγαρίδα)¹⁹ 65) ΧΚ Παντοκράτωρ, 1546 ἢ λίγο νωρίτερα, μονή Ἰβήρων (ἀπόδ. Εὐθ. Τσιγαρίδα)²⁰ 66-68) ΧΚ ἔνθρονος, ΘΚ ἔνθρονη βρεφοκρατούσα καί Ἰω Χρυσόστομος, ἀπό τό ἀντιπροσωπεῖο τῆς μονῆς Γρηγορίου στίς Καρυές, τώρα στή μονή Γρηγορίου (ἀπόδ. Εὐθ. Τσιγαρίδα)²¹.

ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ Μετέωρα: 1) Καθολικό καί νάρθηκας μονῆς Ἀγίου Νικολάου Ἀναπαυσᾶ, 1527²² ἸΑΘΩ: 2) Καθολικό μονῆς Λαύρας, 1535²³ 3) Τράπεζα μονῆς Λαύρας, 1535-1541 (ἀποδ.)²⁴ 4) Ἐλαιοδοχεῖο μονῆς Λαύρας, παράσταση τοῦ 1535 ἐπιζωγραφισμένη, στό νότιο τοῖχο²⁵ 5) Καθολικό μονῆς Σταυρονικήτα, 1545-46²⁶ 6) Τράπεζα μονῆς Σταυρονικήτα, περί τό 1546 (ἀποδ.)²⁷ 7) Παρεκκλήσιο Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου μονῆς Σταυρονικήτα, περί τό 1546 (ἀποδ.)²⁸.

Σημείωση: Ἡ συμμετοχή τοῦ Θεοφάνη στήν τοιχογράφηση τοῦ καθολικοῦ καί τῆς λιτῆς τῆς μονῆς Μεταμορφώσεως Μετεώρων, τό 1552 (Chatzidakis 1969-70, 321-322, 347, εἰκ. 47, 86-93, 95, 96Β', 97, 98, 111, 112· Χατζηδάκης 1974α, 424· Νικονάνος 1987, εἰκ. 33), εἶναι πάντα πιθανή, τουλάχιστον ὡς ἐποπτεία, στόν τροῦλλο (βλ. Χατζηδάκης 1990, 37-42).

278. Στρελίτζας-Μπαθᾶς Θεοφάνης, Δευτέρα Παρουσία, τοιχ. ἄρ. 3.

279. Στρελίτζας-Μπαθᾶς Θεοφάνης, *Εὐαγγελισμός*, εἰκ. ἀρ. 27.

BIBL. Ξυγγόπουλος 1957, 94-113· Καλοκύρης 1963, 54-58· Χατζηδάκης 1963α· Chatzidakis 1969-70· Χατζηδάκης 1974α, 422-424· Garidis 1989, 137-158 καὶ σποραδικὰ· Χατζηδάκης 1986 (συνολικὴ δημοσίευση τῶν τοιχογραφιῶν τῆς μονῆς Σταυρονικήτα καὶ μελέτη τοῦ ἔργου τοῦ Θεοφάνη) καὶ *Ἑλληνες Ζωγράφοι* 1, 82-84, 85, 88, 90· Κωνσταντουδάκη 1991.

1. Chatzidakis 1969-70, 345, ἀρ. 5 καὶ 346, ἀρ. 7 2. Mylonas 1980-81, 175-177 3. Γεδεών 1902, 239-242 4. Λαυριώτης 1963, 114, σημ. 1· Χατζηδάκης 1963α, 6· Chatzidakis 1969-70, 345, ἀρ. 4 5. Λαυριώτης, δ.π.· Χατζηδάκης, δ.π.· Chatzidakis 1969-70, 345-6, ἀρ. 5 6. Λαυριώτης, δ.π.· Χατζηδάκης, δ.π.· Chatzidakis 1969-70, 346, ἀρ. 6 7. Λαυριώτης 1963, 115· Χατζηδάκης, δ.π.· Chatzidakis 1969-70, 346, ἀρ. 7 8. Λαυριώτης, δ.π.· Χατζηδάκης, δ.π.· Chatzidakis 1969-70, 347, ἀρ. 11 9. Archivio di Stato di Venezia, Notarile, b. 8103 (Vettore Maffei), φ. 292^v-293^v (κατὰ παραχώρηση Ν. Παναγιωτάκη)· βλ. καὶ Παναγιωτάκης 1992, 44 10. Μέρτζιος 1961-

280. Στρελίτζας-Μπαθᾶς Θεοφάνης, *Γέννηση*, εἰκ. ἀρ. 31.

62, 262, 258-260· Chatzidakis 1969-70, 348-349, ἀρ. 12-13· Παλιούρας 1973, 122, ἀρ. 53 11. Μέρτζιος 1961-62, 261· Chatzidakis 1969-70, 350-351, ἀρ. 15 12. Χατζηδάκης 1986, 35 (στό ἴδιο, 35-39, στηρίζεται κυρίως ὅλο τὸ βιογραφικὸ σημεῖωμα γιὰ τὸ ζωγράφο). Ἡ ὑπόθεση τῆς συχνῆς ἐπιστροφῆς τοῦ ζωγράφου στοῦ Ἡράκλειο ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ ἀνέκδοτου ἐγγράφου τοῦ 1553 στά Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο τὸ 1552 πρέπει νὰ βρισκόταν στοῦ Ἡράκλειο (βλ. σημείωση 9) 13. Chatzidakis 1969-70, 323-325, εἰκ. 34-35 καὶ 1981, εἰκ. σελ. 330-333 14. Ἀνέκδοτα. Σήμερα ἀποθηκευμένα, ὅπως καὶ οἱ εἰκόνες 15. Chatzidakis 1969-70, 323, 326-327, εἰκ. 48, 84, 85· Μπορμπουδάκης 1993, 11-17, εἰκ. ἔγχρ. τῶν ἀρχαγγέλων 16. Chatzidakis 1969-70, 323, 325-326, εἰκ. 46, 63-83· *Σταυρονικήτα Μονή* 1974, 57-60, 62-118· Χατζηδάκης 1986, 39-40 17. Χατζηδάκης 1986, 117. Ἡ εἰκόνα στοῦ *Θησαυροῦ Ἁγίου Ὁρους Γ'*, 123· Τόσκα 1983, 425-432, πίν. 1-3 (διαφωνεῖ μὲ τὴν ἀπόδοση τῆς εἰκόνας στοῦ Θεοφάνη). Στὸν ζωγράφο μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ εἰκόνα τοῦ Ἰωάννη τοῦ Προδρόμου στὴν ἴδια μονή (*Θησαυροῦ Ἁγίου Ὁρους Γ'*, 122 18. Σημ. Μ.Χ. 19. Τσιγαρίδας

281. Στρελίτζας-Μπαθᾶς Θεοφάνης, "Άγιο Μανδήλιο, τοιχ. ἄρ. 5.

282. Στρελίτζας-Μπαθᾶς Θεοφάνης, Ἰωάννης Θεολόγος καὶ Πρόχορος, τοιχ. ἄρ. 5.

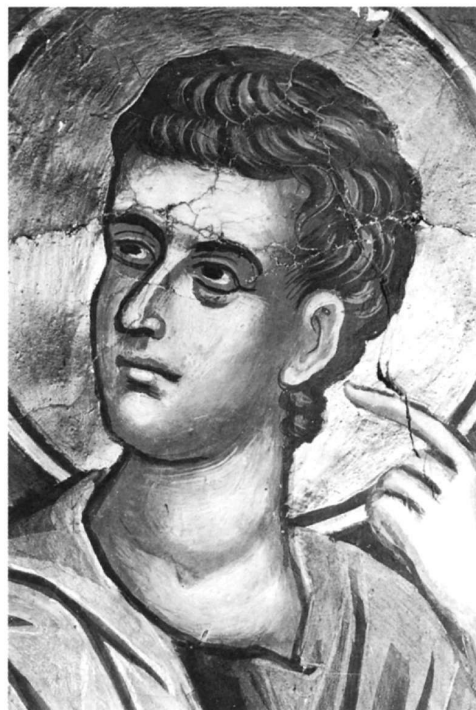
283. Στρελίτζας-Μπαθᾶς Θεοφάνης, Οἱ γυναῖκες στὸν τάφο, εἰκ. ἄρ. 38.

284. Στρελίτζας-Μπαθᾶς Θεοφάνης, Μεταμόρφωση, εἰκ. ἄρ. 44.

285.

286.

287.

288.

285. Στρελίτζας-Μπαθᾶς Θεοφάνης, Προφήτης Σολομών, τοιχ. ἄρ. 5. 286. Στρελίτζας-Μπαθᾶς Θεοφάνης, Προφήτης Ἀββακούμ, τοιχ. ἄρ. 5. 287. Στρελίτζας-Μπαθᾶς Θεοφάνης, Ἅγιος Εὐτύχιος, τοιχ. ἄρ. 5. 288. Στρελίτζας-Μπαθᾶς Θεοφάνης, Προφήτης Ἐλισαῖος, τοιχ. ἄρ. 5.

289.

290.

291.

292.

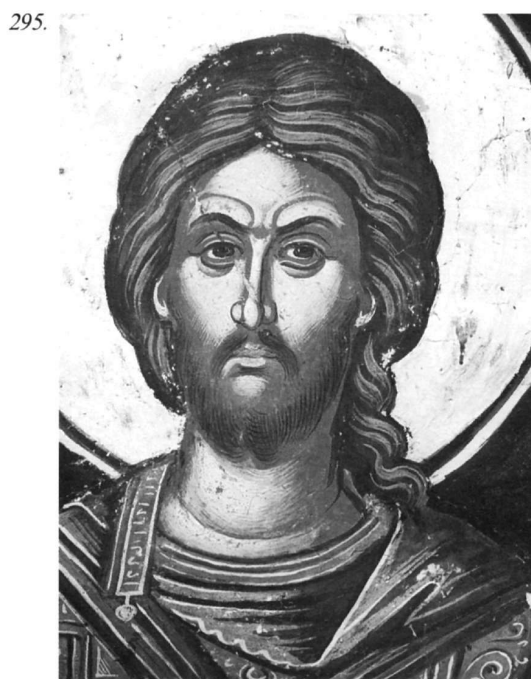
289. Στρελίτζας-Μπαθᾶς Θεοφάνης, Προφήτης Ἡσαΐας, τοιχ. ἀρ. 5. 290. Στρελίτζας-Μπαθᾶς Θεοφάνης, Ἰακώβ, τοιχ. ἀρ. 5. 291. Στρελίτζας-Μπαθᾶς Θεοφάνης, Προφήτης Ἰεζεκιήλ, τοιχ. ἀρ. 5. 292. Στρελίτζας-Μπαθᾶς Θεοφάνης, Τωβίτ(ι), τοιχ. ἀρ. 5.

293.

294.

295.

296.

293. Στρελίτζας-Μπαθᾶς Θεοφάνης, "Άγιος Ἐπιδοφόρος, τοιχ. ἄρ. 5. 294. Στρελίτζας-Μπαθᾶς Θεοφάνης, "Άγιος Θεόδωρος ὁ Τήρων, τοιχ. ἄρ. 5. 295. Στρελίτζας-Μπαθᾶς Θεοφάνης, "Άγιος Ἀρτέμιος, τοιχ. ἄρ. 5. 296. Στρελίτζας-Μπαθᾶς Θεοφάνης, "Άγιος Νικόλαος, τοιχ. ἄρ. 5.

297. Στρελίτζας-Μπαθᾶς Θεοφάνης, Ἐμπαιγμός, τοιχ. ἄρ. 5.

298. Στρελίτζας-Μπαθας Θεοφάνης, ΘΚ Πλατυτέρα καί Μυστικός Δείπνος, τοιχ. ἄρ. 6.

1992, 185-196, εἰκ. 1, 2, 3, 5, 7, 8, 10, 11, 13-15 20. Τσιγαρίδας 1992, 206, 207, εἰκ. 29 21. Τσιγαρίδας 1992β, 513-514, εἰκ. 1 22. Βέης 1909, 236, λστ· Χατζηδάκης 1950, πίν. ΙΗ· Ξυγγόπουλος 1957, 96-100, πίν. 20-24· Καλοκύρης 1963, 65-72, πίν. 9Α', 10-16, 18Α', 19, 20Α', 21Α', 26Α'· Χατζηδάκης 1963α, 11· Chatzidakis 1969-70, 315, 344, εἰκ. 1-16, 99, 109, 110, 113, 114· Χατζηδάκης 1974α, 122· Παναγιωτίδου 1977-79, 248-258, πίν. 102· Chatzidakis 1981, εἰκ. σελ. 334· Νικονάνος 1987, 64-65, εἰκ. 46-56· Ἀχειμάστου-Ποταμιάνου 1994β, ἄρ. 163-170 23. Millet 1904, ἄρ. 339 καὶ 1927, πίν. 115-139· Ξυγγόπουλος 1957, 100-103, πίν. 25.1· Καλοκύρης 1963, 72-77, πίν. 1Α', 8Α', 20Β', 21Β', 22, 23Α', 24, 25· Χατζηδάκης 1963α, 11-13, πίν. 9-11· Chatzidakis 1969-1970, 317-318, 344, εἰκ. 17-24, 105, 115, 116· Χατζηδάκης 1974α, 422-433· Stuart 1975, 110, 112, πίν. 56 24. Millet 1927, πίν. 140-151· Χατζηδάκης 1947, 33, πίν. Δ'·2· Ξυγγόπουλος 1957, 103-109, πίν. 26-27· Καλοκύρης 1963, 77-90, πίν. 26Β', 27, 28Α', 29, 30Α', 31, ΙΙΙ· Χατζηδάκης 1963α, 12-13·

Chatzidakis 1969-70, 319-320, εἰκ. 26-33· Stichel 1971, 296-317 25. Mylonas 1980-81, 177. Τό «Ἐλαιοδοχεῖον» ἀποτελεῖ ὀργανικό μέρος τοῦ ἀρχικοῦ κτιρίου τῆς Τράπεζας – μέ ἀντίστοιχο τό «Μαγειρεῖο». Ἡ ἐπιγραφή πού ἔχει δημοσιεύσει ὁ Π. Μυλωνᾶς (δ.π.) πρέπει νά διαβασθεῖ ὡς ἑξῆς: ΕΓΕΝΕΤΟ ΤΟΥΤΟ ΤΟ ΘΕΑΡΕΣΤΟΝ ΕΡΓΟΝ ΔΙΑ ΠΡΟΜΗΘΙΑΣ ΚΑΙ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΚΥΡΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΤΟΥ ΟΙΚΟΔΟΜΟΥ (διάβ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ) ΚΑΙ ΑΠΟΘΗΚΑΡΙΟΥ ΕΤΟΣ ΖΜΔ' ΜΗΝΙ ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ ΚΒ' 26. Σμυρνάκης 1903, 613· Millet 1907, ἄρ. 203 (μνεῖα) καὶ 1927, πίν. 166-168.3· Ξυγγόπουλος 1957, 103, πίν. 25.2· Χατζηδάκης 1963α, 14-15, πίν. 12, 15· Chatzidakis 1969-70, 318, 346 (καὶ σποραδικά), εἰκ. 49-53, 56, 58, 60, 62, 104· Σταυρονικήτα Μονή 1974, πίν. 8-10· Χατζηδάκης 1974α, 423 καὶ 1986, 43-59, πίν. 1-200· Ἀχειμάστου-Ποταμιάνου 1994β, 176-179 27. Millet 1927, πίν. 166-168· Χατζηδάκης 1963α, 14-15, πίν. 13, 14· Chatzidakis 1969-70, 318-319, εἰκ. 54, 55, 57, 59, 61, 94, 96Α, 96C· Χατζηδάκης 1974α, 423 καὶ 1986, 59-61, πίν. 201-210 28. Χατζη-

Στρελίτζας–Μπαθας Θεοφάνης

ΚΑΤΑΓ. Ἡράκλειο Κρήτης.
ΙΔΙΟΤ. Μοναχός, ζωγράφος.

ΥΠΟΓΡ

χείρ Θεοφάνη μ[ονα]χ[οῦ] τοῦ ἐν τη Κρίτη
Στρελήτζας (τοιχ. 1),
διὰ χειρός κυροῦ Θεοφάνη μονάχου (τοιχ. 2),
έζωγραφίσθη καί ἡ ἐκκλησία παρά Θεοφάνους
μονάχου καί Συμεών τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ (τοιχ. 5).

ΣΥΝΕΡΓ. Σχρελίτζας–Μπαθάς Συμεών, γιος του.
ΒΙΟΓΡ. Ὅπως διαπιστώθηκε στό προτασόμενο ση-
μείωμα, ἡ οικογένεια των Στρελίτζα–Μπαθά ἀνήκει
στην κατηγορία των ζωγράφων πού καταφεύγουν ἀπό
την τουρκοκρατούμενη Ελλάδα στην βενετοκρατού-
μενη Κρήτη καί ριζώνουν ἐκεῖ. Δεν εἶναι παράλογο
νά θεωρήσει κανεῖς ὅτι ὁ ζωγράφος Θεοφάνης
Στρελίτζας, ὁ λεγόμενος Μπαθάς, εἶναι γόνος της
ίδιης καλλιτεχνικῆς οικογένειας. Τήν ἀποψη αὕτη
ενισχύει ἡ επικρατούσα στην Κρήτη συνήθεια,
σύμφωνα μέ τήν ὁποία πολλά μέλη μίας οικογένειας
ασκοῦν τό ἴδιο ἐπάγγελμα πού τό μεταβιβάζουν
διαδοχικά στους ἀπογόνους τους.

Θά δούμε ὅτι αὐτό συμβαίνει καί στην οικογένεια
τοῦ ἴδιου του Θεοφάνη, ἀλλά καί στην ευρύτερη
καλλιτεχνική οικογένεια των Μπαθάδων (βλ.
ἀντίστοιχα λήμματα). Ἡ πρώτη μνεῖα τοῦ ζωγράφου
Θεοφάνη βρίσκεται στην ἀνορθόγραφη κτητορική

επιγραφή του 1527, πού βρίσκεται στο καθολικό της μονής του Αγίου Νικολάου του 'Ανάπαυσα στα Μετέωρα (βλ. τοιχ. 1).

Γιά τις δραστηριότητες του Θεοφάνη από τό 1527 έως τό 1535 δέν έχομε, ως τώρα, καμιά πληροφορία. Τό 1535, όταν οικουμενικός πατριάρχης ήταν ό 'Ιερεμίας Α', ό Θεοφάνης είχε ήδη αποκτήσει αρκετή φήμη, ώστε αυτόν νά καλέσουν στό μεγαλύτερο μοναστήρι του Αγίου Όρους, στή μονή τής Μεγίστης Λαύρας, νά εκτελέσει τίς τοιχογραφίες του καθολικού, μεγάλης τρίκογχης βυζαντινής εκκλησίας μέ νάρθηκα, πού είχε χτίσει στά 1004 ό ιδρυτής τής Λαύρας άγιος 'Αθανάσιος (βλ. τοιχ. 2). Ή κτητορική επιγραφή είναι λογιότατη εδώ, γι' αυτό πιστεύομε ότι τό κείμενο της οφείλεται στό χορηγό τής δαπάνης γιά τήν τοιχογράφηση, τόν αθηναίο Νεόφυτο, μητροπολίτη Βέροιας, μορφωμένο ιεράρχη, εξόριστο τότε στή Λαύρα.

Στή λογιότατη αυτή επιγραφή μνημονεύεται ό ζωγράφος πολύλιτά: διά χειρός κυροῦ θεοφάνη μονάχου. Σ'αυτήν τή λιτότητα, σέ σχέση μέ τή φλύαρη και σόλοικη διατύπωση του 1527, αλλά καί στό προσηγορικό κυροῦ, διακρίνεται ή ένδειξη ότι ή φήμη του ζωγράφου είχε γίνει εντω μεταξύ τόσο στερεή, ώστε περίττευαν τά οικογενειακά ονόματα καί ή πατρίδα. 'Ανάλογης σημασίας είναι καί ή σπάνια περίπτωση του κρητικού ζωγράφου Αγγέλου, τόν 15ο αιώνα, καί του Δομήνικου, τόν 16ο.

Σημειώνεται ακόμη ότι σέ αναφορές λαυρεωτικού κώδικα, πού αφορούν στό ζωγράφο μας, αναφέρεται

ως ό διδάσκαλος. Ενδιαφέρει επίσης ότι τόν ίδιο χρόνο, τό 1535, σύμφωνα μέ ανέκδοτο σημείωμα του ίδιου κώδικα, στήνεται από ενα μοναχό στό καθολικό τής μονής καινούριο ξύλινο εικονοστάσιο, πού ξέρομε ότι πρέπει νά έκρυβε τό αρχικό μαρμάρινο τέμπλο του 11ου αιώνα.

Έπιβεβαιώνεται έμμεσα ότι είναι έργα του Θεοφάνη οί εικόνες πού έγιναν τότε, προσαρμοσμένες στις διαστάσεις του νέου εικονοστασίου, δεσποτικές, δωδεκάορτο, καθώς και ό μεγάλος σταυρός μέ τά δύο λυπηρά πού έχουν σωθεί σέ λαμπρή κατάσταση, έργα πού τά είχαμε ήδη όλα αποδώσει στό Θεοφάνη (1969).

Στον ίδιο ζωγράφο έχουν αποδοθεί, χωρίς τούτο νά έχει γίνει ως τώρα αποδεκτό από όλους, και οί τοιχο γραφίες στην Τράπεζα τής Λάυρας, πού σκεπάζουν τίς τεράστιες εσωτερικές επιφάνειες, καθώς και όλη τήν πρόσοψη. Σύμφωνα μέ τά έντυπα Προσκυνητάρια, ό μεγάλος φίλος και χορηγός τής Λάυρας μητροπολί της Σερρών Γεννάδιος έχει ανακαινίσει τή στέγη τής

Τράπεζας και έχει χορηγήσει για τις τοιχογραφίες της. Μαρτυρεί γι' αυτό ή απεικόνιση του ως κτήτορα, μαζί με τους αρχικούς κτήτορες και χορηγούς, στην πρόσοψη, κρατώντας τό κτίριο της Τράπεζας με δίρριχτη στέγη· τόν προστατεύουν οί άγιοι θεόδωροι, πολιούχοι των Σερρών, και τόν παραστέκουν ό κτήτωρ άγιος 'Αθανάσιος, καθώς και οί αρχικοί χορηγοί της μονής, αυτοκράτορες Ν. Φωκάς και Ί. Τσιμισκής.

Η χρονιά πού έγιναν οί εργασίες αυτές έχει αμφισβητηθεί 1512, 1522, 1535, άλλα ή πρόσφατη δημοσίευση επιγραφής σέ σανίδα, επίθετης σέ δοκάρη τής Τράπεζας, μέ τή χρονολογία ΕΤΟΥΣ, ΖΛΕ' (1527) επιβεβαιώνει τήν παραγνωρισμένη πληροφορία του Μ. Γεδεών ότι τήν αντικατάσταση τής τρουλλωτής στέγης μέ δίρριχτη έκαμε ό Γεννάδιος, ύστερα από τό σεισμό τού 1526.

Η τοιχογράφηση όμως είναι τώρα βέβαιο ότι άρχισε μετά τό 1535 και ότι τελείωσε μετά τό έτος θανάτου τού γενναιόδωρου μητροπολίτη (1541), όπως υποδηλώνεται από τήν παράσταση του Ιεράρχη μέ φωτοστέφανο, ένδειξη ότι είχε ήδη αφήσει τά εγκόσμια, όταν ζωγραφιζόταν τό τμήμα αυτό του εξωτερικού τοίχου.

Σημειώνεται ότι ό Σερρών Γεννάδιος δέν είχε πάψει νά παρέχει δωρεές προς τό μοναστήρι έως τό τέλος τού βίου του (κώδικας αδελφάτων Μεγίστης Λαύρας, άρ. 18). 'Αλλά και τά περι στατικά τού βίου τού Θεοφάνη συμφωνούν μέ τήν άποψη αυτή, γιατί ό ίδιος τό 1536 γίνεται αδελφός τής μονής, όπου διαμένει μαζί μέ τά δύο παιδιά του εως τό 1543.

Θά ήταν άλλωστε περίεργο νά αναθέσει τότε ή μονή σέ άλλο ζωγράφο τήν εκτέλεση αύτού τού τεράστιου έργου. Πραγματικά, μιά σειρά σημειωμάτων στον κώδικα τών αδελφάτων τής μονής μάς παρέχει πολύτιμες πληροφορίες γιά τίς σχέσεις τού Θεοφάνη και τών παιδιών του μέ τό μοναστήρι. Τό 1536 ό κυρ Θεοφάνης ό ζωγράφος αποκτά ένα

κάθισμα στή Λαύρα, για νά τό έχει επί ζωής αυτού
αυτός καί οί παίδες αυτού.

Τό 1540 τόν Φεβρουάριο, καθώς έχει, φαίνεται,
εργασθεί αποδοτικά στην Τράπεζα και άλλου,
μπορεί ό ζωγράφος νά δώσει 10.000 άσπρα για νά
αποκτήσει ένα άλλο, προφανώς καλύτερο, κάθισμα,
μέ αμπέλι καί περιβόλι, καί ακόμη πεντακόσια
άσπρα για νά αποκτήσει και μιά παραθαλάσσια
καύγια, νά τήν έχει αυτός καί τά παιδιά του.
Μόλις τόν 'Οκτώβριο τού 1540, όταν, φαίνεται, τά
δύο παιδιά του έχουν μεγαλώσει αρκετά, αγοράζει
γι'αυτά από τό μοναστήρι δύο αδελφάτα, δηλαδή
δικαίωμα κατοικίας καί συντήρησης από τή μονή,
καί ενα τρίτο αδελφάτο για εκείνον πού
μελλοντικά θά τους θάψει. Συμπεραίνομε ότι ό
Θεοφάνης προγραμματίζει νά ζήσουν αυτός και τά
παιδιά του καί νά πεθάνουν όλοι εκεί.

Για λόγους πού δεν ξέρομε, ίσως επαγγελματικούς,
αλλάζει μετά τρία χρόνια (1543) τό αρχικό αυτό
πρόγραμμα καί αποφασίζει νά εγκατασταθεί στις
Καρυές, τό διοικητικό καί εμπορικό κέντρο του
Όρους, χωρίς όμως νά κόψει τους δεσμούς του μέ
τη Λαύρα. Γι' αυτό ανταλλάσσει όλα του τά
κτήματα, μέσα κι εξω από τό μοναστήρι, μ'ενα
κελλί τής Λαύρας στίς Καρυές, πού λέγεται
Πύργος, καθώς καί μέ λιβάδια καί περιβόλια της
περιοχής.

Αυτά θά τά κρατήσει εως ότου φύγει για τελευταία
φορά για τήν πατρίδα του, τό 'Ηράκλειο τής
Κρήτης. Είναι δύσκολο νά μαντέψομε, πότε έγινε ή
οριστική αποχώρηση του Θεοφάνη από τό Όρος, άλλα

φαίνεται ότι, όταν έφυγε, είχε δηλώσει ότι θα ξαναγυρίσει, γιατί μόνον τον Αύγουστο του 1559, δηλαδή αρκετούς μήνες μετά το θάνατο του τόν Φεβρουάριο του ίδιου έτους στο 'Ηράκλειο ή μονή μεταβιβάζει σε άλλο μοναχό το κελί του Πύργου, ό περιείχεν ό κύρ Θεοφάνης ό ζωγράφος*.

Πάντως, όπως θα δούμε αμέσως, είχε πάρει μαζί του φεύγοντας όσα μετρητά και πολύτιμα πράγματα είχε συγκεντρώσει στο 'Αγιον Όρος. Στο 'Ηράκλειο ό Θεοφάνης είχε πάει τουλάχιστον μία φορά, γιατί σύμφωνα μέ ανέκδοτο έγγραφο των νοταριακών αρχείων του 'Ηρακλείου, τό 1552 είχε δανείσει στον ηρακλειώτη 'Αντώνιο Βασμουΐλο χρηματικό ποσό 400 δουκάτων, τό όποιο εξοφλήθηκε τόν επόμενο χρόνο από τό γιό του Βασμούλου και τίς συναλλαγματικές επέστρεψε ό γιος του Θεοφάνη, Συμεών, προφανώς γιατί ό Ίδιος ελιπε.

Τά σχετικά μέ τό θάνατο του Θεοφάνη στο 'Ηράκλειο και τά κληρονομικά ζητήματα τών παιδιών του μας πληροφορούν μία σειρά από νοταριακά έγγραφα, πού έγιναν στο 'Ηράκλειο και βρίσκονται τώρα στα βενετικά αρχεία. Ό Θεοφάνης έκανε τό τεσταμέντο, διά χειρός τοϋ κυρ Μανουήλ Ζάμορον, γνωστού νοταρίου τοϋ 'Ηρακλείου, στίς 24 Φεβρουαρίου 1559. Πέθανε τήν ίδια ήμερα και αυθημερόν ό ίδιος νοτάριος έκανε τό ίνβεντάριόν του. Και τά δύο αυτά πολύτιμα κείμενα, όπου θα ήταν καταγραμμένα όλα τά υπάρχοντα τοϋ Θεοφάνη, δέν σώθηκαν, άλλα μαθαίνομε έμμεσα γι'αυτά από τά νοταριακά έγγραφα, πού σχετίζονται μέ τήν εκτέλεση της διαθήκης.

Τό πρώτο πού συνάγεται είναι οτι ό Θεοφάνης είχε συγκεντρώσει αξιόλογη κινητή περιουσία ή ακίνητη στό "Άγιον Όρος δέν μεταβιβάζεται πού αποτελείται από κρασά, ρούχα καί μασαρία (έπιπλα), πράγματα πού προϋποθέτουν οτι ό Θεοφάνης διέθετε ήδη μονι μότερη εγκατάσταση καί στό Ηράκλειο.

Άλλά τό κύριο περιουσιακό στοιχείο πρέπει νά ήταν τά χρυσά νομίσματα, δουκάτα χρυσά, μοτζενίγοι καί άγιο κωνσταντινάτα, καθώς καί ασήμι καί ένας μαστραπάς άργυρος, όλος λαβοράδος καί παραχρυσωμένος. Τό ποσόν τών χρυσών νομισμάτων είναι άγνωστο, άλλα για νά κληροδοτήσει στό νοτάριο πού έγγραψε τή διαθήκη του διά τήν ψυχήν του, όταν ήταν ήδη ετοιμοθάνατος, 60 υπέρπυρα, πρέπει νά ήταν πολύ σημαντικό.

Τά υπόλοιπα τά μοιράζονται τά παιδιά του, ό Συμεών καί ό Νεόφυτος, καλόγεροι και ζωγράφοι καί οί δύο, μέ τή διαφορά οτι ό Νεόφυτος, ως δευτερότοκος, παίρνει μόνο τά μισά μετρητά, ενώ ό Συμεών, ως πρωτότοκος, παίρνει καί όλα τ'άλλα, ακίνητα καί κινητά. Φαίνεται οτι τό μερίδιο της κληρονομιάς επιτρέπει τουλάχιστον στον Συμεών νά εμφανίζεται τόν επόμενο χρόνο, τό 1560, με ιδιόκτητα σπίτια στό "Ηράκλειο, πού νοικιάζει καί ξενοικιάζει".

Θά μπορούσε νά λογαριάσει κανείς οτι τά περιουσιακά αυτά στοιχεία του Θεοφάνη, στά όποια θά πρέπει νά προστεθούν καί όσα είχε παλαιότερα ξοδέψει στό "Άγιον Όρος , για νά μπορεί μέ τρόπο

άνετο νά διαβιώνει εκεί μέ τά παιδιά του, άλλα καί όσα είχε δανείσει στον Βασμούλο, πρέπει νά προέρχονται από σημαντικής έκτασης παραγωγή τοιχογραφιών και φορητών εικόνων, πολύ μεγαλύτερη από αυτή πού είμαστε σέ θέση νά του αποδώσομε σήμερα. Τά έργα αυτά ή λανθάνουν ή έχουν καταστραφεί. Πάντως, τό εως τώρα γνωστό έργο του αποτελεί τό πιο επιβλητικό σύνολο της εποχής του άλλα καί τό πιο σημαντικό από κάθε άποψη.

Συνοψίζοντας τά σχετικά μέ τά βιοτικά του Θεοφάνη, συμπεραίνομε οτι ό ζωγράφος πρέπει νά γεννήθηκε στό 'Ηράκλειο μέσα στην τελευταία δεκαπενταετία του 15ου αιώνα, οτι ακολούθησε τό οικογενειακό επάγγελμα, μαθητεύοντας ίσως σέ οικογενειακό έργα στήρι, και ότι σέ κατάλληλη ηλικία παντρεύτηκε καί απόκτησε δύο παιδιά, τόν Συμεώνα καί τόν Νήφο-Νεόφυτο. "Επειτα, γιά κάποιο λόγο θάνατος της συζύγου; έγινε μοναχός. Αυτά έχουν συμβεί πριν από τό 1527, χρονιά, πού όπως ξέρομε, είχε ήδη καλογερέψει.

Στά χρόνια πού μεσολάβησαν εως τήν επιστροφή καί τό θάνατο του στην Κρήτη πρέπει νά εργάσθηκε καί σέ άλλους τόπους. Δεχόμαστε επιστροφή στά Μετέωρα και πιθανή μετάβαση στην Κύπρο (μονή Χρυσοστόμου), ίσως και άλλου, γιά νά ζωγραφίσει τοιχογραφίες καί εικόνες. Πολύ πιθανό φαίνεται, τώρα, νά επέστρεφε κατά διαστήματα στό Ηράκλειο. Τή σκέψη αυτή ενισχύει, όχι μόνο ή μαρτυρημένη μετάβαση του στό 'Ηράκλειο τό 1552, άλλα καί ή διαπίστωση ότι, τουλάχιστον τόν τελευταίο καιρό της ζωής του, διέθετε εγκατάσταση καί στό

Ἡράκλειο. Δέν εἶναι ἐξάλλου ἀσχετὴ καὶ ἡ παλαιότερη παρατήρηση γιὰ τὴν ἀδιάκοπη συνάφεια τῆς τέχνης τοῦ μέ ἐκείνη των ζωγράφων εἰκόνων πού ἔμεναν στὴν Κρήτη (Millet), συνάφεια πού μαρτυρεῖ συνεχεῖς καὶ στενές ἐπαφές.

ΕΙΚΟΝΕΣ (ἀπόδ. Μ.Χ.) "Αθως:

1–14) ΧC, ΘΚ καὶ 11 εἰκόνες Δωδεκάορτου ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσιο τοῦ καθολικοῦ μονῆς Λαύρας,

περὶ τὸ 1535 (ἡ χαμένη δωδέκατη εἰκόνα τῆς Κοιμήσεως τῆς ΘΚ ἀπὸ τὸ Δωδεκάορτο βρέθηκε πρόσφατα καὶ ἐπεστράφη στὴ μονή) 13

15–17) Σταυρός μέγας τέμπλου καὶ δύο λυπηρά, καθολικό μονῆς

Λαύρας 18–24) Μεγάλη Δέηση, παλαιό εἰκονοστάσιο Πρωτάτου, Καρυές, περὶ τὸ 1542 25–50)

Μεγάλη Δέηση, 15 εἰκόνες Δωδεκάορτου, Βημόθυρα, ΧC καὶ ΘΚ τέμπλου, σταυρός μέγας καὶ δύο λυπηρά, καθολικό μονῆς Σταυρονικήτα, περὶ τὸ 1546

51) Μεταμόρφωση, μονή Παντοκράτορος

52) Κοίμηση ἀπὸ τὸ Δωδεκάορτο τῆς μονῆς Καρακάλου

53–64) Δώδεκα εἰκόνες ἐπιστυλίου τέμπλου, μονή Ἰβήρων (ἀπόδ. Εὐθ. Τσιγαρίδα)

65) ΧC Παντοκράτωρ, 1546 ή λίγο νωρίτερα, μονή Ιβήρων (άποδ. Εύθ. Τσιγαρίδα)

66–68) ΧC ενθρονος, ΘΚ ένθρονη βρεφοκρατούσα και Ίω Χρυσόστομος, από τό άντιπροσωπεΐο τής μονής Γρηγορίου στίς Καρυές, τώρα στή μονή Γρηγορίου (άποδ. Εύθ. Τσιγαρίδα).

ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΪΕΣ

Μετέωρα :

1) Καθολικό καί νάρθηκας μονής 'Αγίου Νικολάου 'Ανάπαυσα, 1527

"Αθως:

2) Καθολικό μονής Λαύρας, 1535

3) Τράπεζα μονής Λαύρας, 1535–1541 (άποδ.)

4) Έλαιοδοχείο μονής Λαύρας, παράσταση του 1535 έπιζωγραφισμένη, στό νότιο τοΐχο

5) Καθολικό μονής Σταυρονικήτα, 1545– 46

6) Τράπεζα μονής Σταυρονικήτα, περί τό 1546 (άποδ.)²⁷

7) Παρεκκλήσιο 'Ιωάννου του Προδρόμου μονής Σταυρονικήτα, περί τό 1546 (άποδ.)

Σημείωση: Ή συμμετοχή του Θεοφάνη στην τοιχογράφηση τού καθολικού καί τής λιτής τής μονής Μεταμορφώσεως Μετεώρων, τό 1552 είναι πάντα πιθανή, τουλάχιστον ως εποπτεία, στον τροϋλλο

In English (rough translation of Greek above)

Theophanis Strelitzas

Profession: Painter and Monk

Signatures

χείρ Θεοφάνη μ[ονα]χ[ού] τού έν τη Κρίτη
Στρελήτζας (τοιχ. 1),
διά χειρός κυροῦ Θεοφάνη μονάχου (τοιχ. 2),
έζωγραφίσθη καί ή εκκλησία παρά Θεοφάνους
μονάχου καί Συμεών τού υίου αύτού (τοιχ. 5).

As noted in the proposed note, the Strelitza-Batha family belongs to the category of painters who fled from Turkish-occupied Greece to Venetian-occupied Crete and took root there. It is not unreasonable to assume that the painter Theofanis Strelitzas, the so-called Bathas, is a descendant of the same artistic family. This view is reinforced by the prevailing custom in Crete, according to which many members of a family practice the same profession that they successively pass it on to their descendants.

We will see that this also happens in the family of Theophanes himself, but also in the wider artistic family of the Bathes (see corresponding entries). The first mention of the painter Theofanis is found in the misspelled founding

inscription of 1527, which is found in the katholikon of the monastery of Agios Nikolaos of Anapafsa in Meteora (see wall 1).

We do not have, until now, any information about Theophanes' activities from 1527 to 1535. In 1535, when the ecumenical patriarch was 'Jeremiah I', Theophanes had already gained enough fame to be invited to the largest monastery of Mount Athos, to the monastery of the Great Lavra, to perform the frescoes of the catholic, large Byzantine church. narthex, built in 1004 by the founder of the Lavra, Saint Athanasios (see wall 2). The founding inscription is very literate here, which is why we believe that its text is due to the sponsor of the cost of the mural, the Athenian Neophytos, metropolitan of Veria, educated hierarch, then exiled to the Lavra.

In this most literate inscription the painter is mentioned in many ways: by the hand of the esteemed Theophanes alone. In this austerity, in relation to the talkative and solo formulation of 1527, but also to the prosody, there is an indication that the painter's reputation had become so solid in the meantime that family names and homeland were superfluous. Of similar importance is the rare case of the Cretan painter Angelos, in the 15th century, and Domenikos, in the 16th.

It is also noted that in references to the Laureate code, which concern our painter, he is

referred to as the teacher. It is also interesting that in the same year, in 1535, according to an anecdotal note of the same code, a new wooden iconostasis was erected by a monk in the monastery's katholikon, where we know that he must have hidden the original marble iconostasis of the 11th century.

It is indirectly confirmed that they are works of Theophanes, the images that were made then, adapted to the dimensions of the new iconostasis, despotic, dodecahedron, as well as the large cross with the two sad ones that have been saved in glorious condition, works that we had already attributed to Theophanes (1969).

To the same painter have been attributed, without this having been accepted by all so far, the murals in the Bank of the Lavra, which cover the huge interior surfaces, as well as the whole facade. According to the printed Pilgrimages, the great friend and sponsor of the Lavra, Metropolitan of Serres Gennadios has renovated its roof.

Bank and has sponsored for its murals. This is evidenced by the depiction of him as the acquirer, together with the original acquirers and sponsors, on the façade, holding the building of the Bank with a gabled roof; he is protected by Saints Theodoros, patrons of Serres, and is accompanied by the acquirer Saint Athanasios, and the original sponsors of the monastery, emperors N. Fokas and I. Tsimiskis.

The year in which these works were carried out has been disputed 1512, 1522, 1535, other or the recent publication of an inscription on a board, affixed to a beam of the Bank, with the date YEAR, ZLE '(1527) confirms the unrecognized information that M. Gedeon of the domed roof with a gable was made by Gennadios, after the earthquake of 1526.

But the fresco is now certain to have begun after 1535 and to have ended after the year of the generous metropolitan's death (1541), as indicated by the Hierarch's depiction with a halo, an indication that he had already left the worldly, when this part of the exterior was painted. wall.

It is noted that Serron Gennadios had not stopped providing donations to the monastery until the end of his life (code of brothers of Megisti Lavra, no. 18). But the facts of Theophanes's life also agree with this view, because in 1536 he himself became a brother of the monastery, where he lived with his two children until 1543.

After all, it would be strange for the monastery to entrust the execution of this huge work to another painter. Indeed, a series of notes in the code of the brothers of the monastery provide us with valuable information about the relations of Theophanes and his children with the monastery. In 1536 Mr. Theofanis the painter

acquires a seat in the Lavra, so that he and his children can have it for life.

In February 1540, as he seems to have worked efficiently at the Bank and elsewhere, the painter could give 10,000 aspra to get another, obviously better, seat, with a vineyard and orchard, and another five hundred aspra to get a seaside one. quarrels, let him and his children have it. Only in October 1540, when, apparently, did his two children grow up enough, he bought for them from the monastery two brothers, that is, the right of residence and maintenance from the monastery, and a third brother for the one who would bury them in the future. We conclude that Theophanes plans for him and his children to live and for everyone to die there.

For reasons we do not know, perhaps professionally, after three years (1543) this original program changes and decides to settle in Karyes, the administrative and commercial center of Mount Athos, but without severing its ties with the Lavra. That is why he exchanges all his estates, inside and outside the monastery, with a cell of the Lavra in Karyes, called Pyrgos, as well as with meadows and orchards of the area.

He will keep these until he leaves for the last time for his homeland, Heraklion, Crete. It is difficult to guess when Theophanes finally left Mount Athos, but it seems that when he left, he had stated that he would return, because only in

August 1559, that is, several months after his death in February of the same year in Heraklion or a monastery, he transferred to another monk the cell of the Tower, which belonged to Mr. Theofanis the painter.

However, as we will see immediately, he had taken with him leaving all the cash and valuable things he had collected on "Mount Athos. Theophanes had gone to Heraklion at least once, because according to an anecdotal document of the notary archives of Heraklion, in 1552 he had lent to Antonios Vasmouilos from Heraklion a sum of 400 ducats, which was repaid the following year by Vasmouilos 'son and the bills of exchange were returned by Theophanes' son, Symeon, apparently because he himself was missing.

The information about the death of Theophanes in Heraklion and the inheritance issues of his children inform us of a series of notarial documents, which were made in Heraklion and are now in the Venetian archives. Theophanes made the will, by the hand of Mr. Manuel Zamoron, a well-known notary of Heraklion, on February 24, 1559. He died the same day and on the same day the same notary made his inventory. Both of these valuable texts, which would have recorded all of Theophanes' existing belongings, were not saved, but we learn indirectly about them from the notarial documents, which are related to the execution of the will.

The first conclusion is that Theophanes had

amassed considerable movable or immovable property on Mount Athos, which is not transferred, consisting of wines, clothes and masonry (furniture), things that presuppose that Theophanes already had a more permanent establishment in Heraklion.

But the main assets must have been gold coins, gold ducats, montsingos and saints Constantinople, as well as silver and a silver pimp, all laurel and gilded. The amount of gold coins is unknown, but in order to bequeath to the notary who wrote his will for his soul, when he was already dying, around sixty, it must have been very important.

The rest is shared by his children, Symeon and Neophytos, both monks and painters, with the difference that Neophytos, as a second-born, receives only half the cash, while Symeon, as a first-born, receives everything else. , real estate and mobile. It seems that the share of the inheritance allows at least Symeon to appear next year, in 1560, with privately owned houses in "Heraklion, where he rents homes".

One could count that these assets of Theophanes, to which should be added what he had previously spent on "Mount Athos, so that he could comfortably live there with his children, but also what he had lent to Vasmoilos , must come from a significant production of murals and portable images, much larger than we are able to render today. These works are either hidden or

have been destroyed. However, his work known so far is the most imposing whole of the time. of the other and most important in every respect.

Summarizing the biographies of Theophanes, we conclude that the painter must have been born in Heraklion during the last fifteen years of the 15th century, that he followed the family profession, perhaps learning in a family workshop, and that at an appropriate age he married and had two children. , Symeon and Nifos-Neophytos. "Then, for some reason, the death of his wife? He became a monk. This has happened before 1527, a year when, as we know, he had already become a monk.

In the years leading up to his return and death in Crete he must have worked in other places as well. We accept a return to Meteora and a possible transfer to Cyprus (Chrysostomou Monastery), maybe another, to paint murals and icons. It seems very probable, now, that he occasionally returned to Heraklion. This thought is reinforced, not only by his or his witnessed move to Heraklion in 1552, but also by the fact that, at least in the last period of his life, he also had an establishment in Heraklion. It is also not irrelevant the older remark about the uninterrupted relevance of his art with that of the icon painters who lived in Crete (Millet), a relevance that testifies to constant and close contacts.

Icon Paintings (from AD)

"Athos:

1–14) XC, THK and 11 icons of Dodecaortos from the iconostasis of the katholikon of Lavra monastery,

circa 1535 (or lost twelfth icon of the Assumption of the THK from Dodecaorto was recently found and returned to the monastery)

15–17) Large iconostasis cross and two sad ones, catholic monastery Lavras

18–24) Great Prayer, old iconostasis of Protatos, Karyes, around 1542

25–50) Megali Deisi, 15 icons of Dodecaortos, Pulse, XC and THK iconostasis, large cross and two sad ones, catholic of Stavronikita monastery, circa 1546

51) Metamorphosis, Pantokratoros monastery

52) Sleep from the Dodekaorto of the monastery of Karakalos

53–64) Twelve icons of the epistle of the iconostasis, monastery of Iveron (by Efth. Tsigarida)

65) XC Pantocrator, 1546 or a little earlier, monastery of Iveron (from Efth. Tsigarida)

66–68) XC enthroned, THC enthroned infant and Io

Chrysostomos, from the representative of the monastery of Grigoriou in Karyes, now in the monastery of Grigoriou (from Efth. Tsigarida).

Wall paintings (Frescos)

Meteora:

- 1) Catholic and narthex of the monastery of 'Agios Nikolaos' Anapafsa, 1527

"Athos:

- 2) Katholikon of Lavra monastery, 1535
- 3) Bank of the Lavra monastery, 1535–1541 (ref.)
- 4) Oil tank of Lavra monastery, painting of 1535 painted, on the south wall
- 5) Katholikon of Stavronikita Monastery, 1545–46
- 6) Bank of Stavronikita Monastery, around 1546 (dec.) 27
- 7) Chapel of John the Forerunner of Stavronikita Monastery, circa 1546 (apod.)

Note: The participation of Theophanes in the fresco of the katholikon and the austere of the monastery of the Transfiguration of Meteora, in 1552 is always possible, at least as a supervision, in the troll